

Η ΠΑΡΑΔΟΣΙΣ ΕΝ Τῆ ΖΩῆ ΤΟΥ ΕΘΝΟΥΣ*

« Ἀναπετάσατε μεγάλας τὰς πύλας τοῦ Πανεπιστημίου, ὅπως ἑορτάσῃ τὴν Ἐθνικὴν Ἐπέτειον ἢ Ἀκαδημαϊκὴ Νεότης, μνήμων παραδόσεων ἱερῶν καὶ θεματοφύλαξ ἐπαγγελιῶν ἱερωτέρων ».

Διὰ τῶν λόγων τούτων, Μικαριώτατε, κύριοι Ὑπουργοί, κύριοι Πρόεδροι, κύριε Δήμαρχε, Κυρίαί, Κύριοι καὶ φίλοι Φοιτηταί, ἐν χρόνοις παλαιότεροις ἀπὸ τοῦ σεπτοῦ τούτου βήματος καὶ ἐνώπιον τῶν λαμπρυνόντων τὴν αἴθουσαν Βασιλέων, τῆς Κυβερνήσεως, ἐκπροσώπων τῶν ἐνόπλων τοῦ Ἔθνους Δυνάμεων καὶ ἀντιπροσώπων τοῦ Ἀλυτρώτου Ἑλληνισμοῦ, οἱ δόγματι τῆς Πανεπιστημιακῆς Συγκλήτου « προαιρεθέντες τῶν ρητόρων » πρὸς λαμπρὸν καὶ ἄξιον καὶ τῶν ἀναπολουμένων γεγονότων ἀλλὰ καὶ τῶν μνημονευομένων ἡρώων πανηγυρισμὸν παρήνουν.

Διότι ἀνέκαθεν τὸ Πανεπιστήμιον ἀκόλουθον πρὸς τὴν ἀποστολὴν αὐτοῦ, καὶ κατὰ παράδοσιν ἀπαράβατον, λαμπρῶς καὶ ἀπὸ περιοπῆς τὰς μεγάλας καὶ θεοδότους ἡμέρας πανηγυρίζει, ἀναπολοῦν δὲ τὴν περίλαμπρον τοῦ Ἔθνους ἱστορίαν, ἀναμιμνήσκειται μὲν τῶν ὑπερόχων τῆς Φυλῆς θριάμβων, τιμᾷ δὲ καὶ γεραίρει καὶ λαμπρύνει τὴν μνήμην τῶν μεγατόλμων τῆς ἐλευθερίας ὑπερασπιστῶν, καὶ οὕτως ἐναργεστάτην καὶ ζῶσαν τὴν τοῦ εὐκλεεστάτου παρελθόντος ἀντίληψιν διατηροῦν, ἀναρριπίζει ἐκάστοτε καὶ διατηρεῖ ἄσβεστον τὸ πῦρ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τῆς Ἐθνικῆς Ἰδέας καὶ συγκρατεῖ ἀκμαῖον καὶ ἀκλόνητον τὸ φρόνημα ἐν ταῖς καρδίαις τῶν Ἑλλήνων.

Καὶ συνεχίζει ἐν τούτῳ παράδοσιν παναρχαίαν καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλως ποιῆσαι, διότι ἐν τοῖς πρώτοις τῶν ὑψίστων αὐτοῦ σκοπῶν καὶ ἡ τῆς παραδόσεως συντήρησις καὶ διατήρησις περιλαμβάνεται, ἀναγνωριζομένης τῆς μεγίστης σημασίας αὐτῆς διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὴν πρόοδον τοῦ Ἔθνους.

Τῆς τοιαύτης σημασίας τῆς παραδόσεως συνείδησιν σαφεστάτην εἶχον οἱ Ἕλληνες ἀπ' αὐτῶν ἤδη τῶν κλασσικῶν χρόνων, σαφῶς δ' ἀντιλαμβανόμεθ' αὐτοὺς προσέχοντας εἰς τὴν παράδοσιν ἐν ὅλῃ τῇ ζωῇ αὐτῶν, οὐ μόνον

* Ὁμιλία γενομένη ἐν τῇ Μεγάλῃ Αἰθούσῃ Τελειῶν τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν τὴν 28ην Ὀκτωβρίου 1964 ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς ἐθνικῆς ἑορτῆς.

νον τῇ πολεμικῇ, ἀλλὰ καὶ τῇ πολιτικῇ καὶ τῇ πνευματικῇ. Ἀρχεται δὲ δημιουργουμένη ἐν τῇ ἑλληνικῇ συνειδήσει ἡ ἔννοια τῆς παραδόσεως εὐθύς μετὰ τὸν Μαραθῶνα, ἀφ' ἧς δῆλα δὴ ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἐν τῷ συνόλω αὐτοῦ ἀντιμετώπισας σοβρῶς ἀπειλήσαντα τὴν ζωὴν καὶ τὴν ἐλευθερίαν αὐτοῦ κίνδυνον, ἠδυνήθη διὰ θυσιῶν καὶ αἱμάτων νὰ ἀποκρούσῃ καὶ ἀποτρέψῃ αὐτόν. Καὶ αἰσθάνεται εὐθύς ἀμέσως τότε τὴν ἀνάγκην νὰ παραδώσῃ διὰ δημοσίας ἐπισήμου πράξεως εἰς αἰώνιαν μνήμην τὰ συγκλονίσαιτα τὸν ἑλληνισμόν ἱστορικὰ πολεμικὰ γεγονότα, ἀλλὰ καὶ νὰ προβάλλῃ ἀδιαλείπτως ἐν τοῖς ἔπειτα τῶν Ἑλλήνων τὰς τε θυσίας καὶ τοὺς ἡρωϊσμούς, δι' ὧν ὁ φοβερὸς κίνδυνος ἀπειράπη καὶ ἐθεμελιώθη ἡ ἐθνικὴ αὐτοπεποίθησις, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀναγνωρίσῃ τὴν ὀφειλομένην κοινὴν εὐγνωμοσύνην εἰς τοὺς προσενεγκόντας ἐπιτιοὺς θυσίαν εἰς τὸν βωμὸν τῆς Ἐλευθερίας καὶ τῆς Ἐθνικῆς Ἰδέας. Καὶ καθιέρωσε πεντετηρικοὺς ἀγῶνας, καθ' οὓς μετὰ τὴν τέλει τῶν θυσιῶν, ὁ κῆρυξ ἀναμιμνήσκειται τῶν τὴν νίκην καταγαγόντων Ἀθηναίων καὶ Πλαταιέων καὶ εὐχεται « ἅμα τε Ἀθηναίοισι γίνεσθαι τὰ ἀγαθὰ καὶ Πλαταιεῦσιν ».

Μετά τινα ἔτη καὶ ἐν ὄψει τοῦ ἐπερχομένου ἐκ νέου Περσικοῦ κινδύνου, ἐψηφίσθη, εἰσηγησαμένου τοῦ Θεμιστοκλέους, ψήφισμα, δι' οὗ λαμβάνονται τὰ προσήκοντα μέτρα καὶ παρασκευάζεται ἡ ἀντιμετώπισις αὐτοῦ. Καὶ τοῦ ψηφίσματος αὐτοῦ ἀντίγραφον ἐστάθη μετ' αἰῶνα ἢ μετ' αἰῶνας ἐν Τροιζῆνι, ὡς μανθάνομεν ἐκ τῆς γραφῆς τοῦ πρό τιнос εὐφρεθέντος ἐκεῖ ἀντιγράφου, ὡς θὰ ἐστάθη ἀσφαλῶς καὶ εἰς ἄλλας, ἴσως εἰς πολλὰς ἄλλας ἑλληνικὰς πόλεις, διὰ νὰ ἐνθυμίξῃ τὰ κατὰ τὴν προπαρασκευὴν τῆς τοσοῦτον σημαντικῆς ἀποβάσεως διὰ τὴν ζωὴν τῆς Ἑλλάδος ναυμαχίας τῆς Σαλαμῖνος.

Ἀλλὰ καὶ μικρὸν ὕστερον, ὅτε ἐν Πλαταιαῖς, τῷ πεδίῳ τῆς τελευταίας πρὸς τοὺς Πέρσας τιτανομαχίας τῶν Ἑλλήνων, ἐσώθη ὀριστικῶς ὁ Ἑλληνισμὸς ἀπὸ τοῦ φοβεροῦ τῆς Ἀσίας δυνάστου, « γενομένης ἐκκλησίας κοινῆς τῶν Ἑλλήνων ἔγραψεν Ἀριστείδης ψήφισμα συνιέναι μὲν εἰς Πλαταιάς καθ' ἕκαστον ἐνιαυτὸν ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος προβούλους καὶ θεωροὺς, ἄγεσθαι δὲ πεντετηρικὸν ἀγῶνα τῶν Ἐλευθερίων· εἶναι δὲ σύνταξις Ἑλληνικῆν μυρίας μὲν ἀσπίδας, χιλίους δὲ ἵππους, ναῦς δ' ἑκατὸν ἐπὶ τὸν πρὸς βαρβάρους πόλεμον, Πλαταιεῖς δ' ἀσύλους καὶ ἱεροὺς ἀφείσθαι τῷ θεῷ θύοντας ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ». Καὶ ἀπεφασίσθησαν πάντα ταῦτα κοινῇ τῶν Ἑλλήνων γνώμῃ καὶ ἐτελοῦντο ἕκτοτε ἀδιαλείπτως καθ' ἐνιαυτὸν ἐν Πλαταιαῖς τὰ « Ἐλευθέρια » καὶ οὐδέποτε διενεοήθησαν οἱ μετ' ἐκείνους Ἕλληνες νὰ ἀγνοήσωσιν ἢ νὰ παρίδωσι τὴν κοινὴν ἐκείνην τῶν προγόνων ἀπόφασιν, οὐδ' ἴσχυσεν οὐδεμία δύναμις νὰ ἀπαλείψῃ ἀπὸ τῆς καρδίας των τὴν πρὸς τὴν παράδοσιν προσήλωσιν, ἀφ' οὗ καὶ μετὰ πεντακόσια ὄλα ἔτη, καὶ ἐνῶ οἱ Ἕλληνες ἐτέλουν δέσμιοι ἐν τῷ ρωμαϊκῷ κλοιῷ, ἐξακολουθοῦσι νὰ προσέρχωνται εἰς τὰς

Πλαταιάς, νὰ τελῶσι τὰ « Ἐλευθέρια » καὶ νὰ ἐναγίζωσι « τοῖς πεσοῦσι καὶ κειμένοις αὐτόθι τῶν Ἑλλήνων ». Καὶ οὐ μόνον συνεχίζουσιν ἀλλὰ καὶ τελοῦσι πιστῶς τὴν ἀρχαίαν τελετὴν, ἣν καὶ λεπτομερῶς περιγράφει ὁ γνωρίζων αὐτήν, ὡς τελουμένην ἔτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν αὐτοῦ Πλούταρχος ὁ Χαιρωνεύς, κατὰ τόνδε τὸν τρόπον: « Τοῦ Μαιμακτηριῶνος μηνός, ὅς ἐστι παρὰ Βοιωτοῖς Ἀλαλκομένιος, τῇ ἕκτη ἐπὶ δέκα πέμπουσι πομπήν, ἣς προηγεῖται μὲν ἅμ' ἡμέρα σαλπικτῆς ἐγκελευόμενος τὸ πολεμικόν, ἔπονται δ' ἅμαξαι μυρσίνης μεστὰι καὶ στεφανωμάτων, καὶ μέλας ταῦρος καὶ χοῶς οἴνου καὶ γάλακτος ἐν ἀμφορεῦσιν ἐλαίου τε καὶ μέρου κρωσσοῦς νεανίσκοι κομίζοντες ἐλεύθεροι δούλω γὰρ οὐδενὸς ἔξεστι τῶν περὶ τὴν διακονίαν ἐκείνων προσάψασθαι διὰ τὸ τοὺς ἄνδρας ἀποθανεῖν ὑπὲρ ἐλευθερίας· ἐπὶ πᾶσι δὲ τῶν Πλαταιέων ὁ ἀρχων, ὧ τὸν ἄλλον χρόνον οὔτε σιδήρου θιγεῖν ἔξεστιν οὔθ' ἑτέραν ἐσθῆτα πλὴν λευκῆς ἀναλαβεῖν, τότε χιτῶνα φοινικοῦν ἐνδεδυκῶς ἀράμενός τε ὕδριαν ἀπὸ τοῦ γραμματοφυλακίου ξιφῆρης ἐπὶ τοὺς τάφους προάγει διὰ μέσης τῆς πόλεως. Εἶτα λαβὼν ὕδωρ ἀπὸ τῆς κρήνης αὐτὸς ἀπαλύνει τε τὰς στήλας καὶ μύρω χρίει, καὶ τὸν ταῦρον εἰς τὴν πυρὰν σφάξας καὶ κατευξάμενος Διὶ καὶ Ἑρμῇ χθονίῳ, παρακαλεῖ τοὺς ἀγαθοὺς ἄνδρας τοὺς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἀποθανόντας ἐπὶ τὸ δεῖπνον καὶ τὴν αἵμακουρίαν. Ἐπειτα κρατῆρα κεράσας οἴνου καὶ χεάμενος ἐπιλέγει: « Προσίνω τοῖς ἀνδράσι τοῖς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῶν Ἑλλήνων ἀποθανοῦσι ».

Ἐτι βραδύτερον, ἐν ταῖς ἀκμαζούσαις Ἀθήναις ἰδίᾳ, ἡ παράδοσις ἀποτελεῖ πλέον καθοδηγοῦσαν δύναμιν, αἱ δὲ ρητορικαὶ σχολαὶ ἀποβαίνουνσι κέντρα συστηματικῆς καλλιέργειας τῆς ἰδέας τῆς παραδόσεως, μάλιστα διὰ τῶν λόγων τῶν πανηγυρικῶν.

Ἐν τῷ Πανηγυρικῷ τοῦ Ἰσοκράτους, ἀποτελοῦντι ἓνα τῶν καλλίστων λόγων αὐτοῦ ἀλλὰ καὶ τῆς ὅλης ἑλληνικῆς ρητορείας, προβάλλεται τὸ παρελθὸν τῆς πολιτείας τῶν δύο μεγάλων ἑλληνικῶν δυνάμεων Ἀθηναίων καὶ Σπάρτης, μετὰ τῶν ἐπιτευγμάτων ἑκατέρας, διὰ νὰ καταδειχθῇ ἡ ἀνάγκη τῆς συμφιλίωσεως αὐτῶν, ἀναγκαιοτάτης προϋποθέσεως διὰ τὴν ἀνάληψιν τοῦ ἀγῶνος κατὰ τοῦ κοινοῦ ἐχθροῦ, τῶν Περσῶν, προβάλλονται ἰδιαιτέρως αἱ παντοῖαι ἰκανότητες τῶν Ἀθηναίων, πολεμικαί, πολιτικαὶ καὶ πνευματικαί, αἵτινες συνετέλεσαν εἰς πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν ὑλικήν, πνευματικὴν καὶ πολιτειακὴν τῶν συμμάχων, ἐπὶ τῷ σκοπῷ, ὅπως οἱ νεώτεροι καταστῶσιν ἕρασταὶ τῶν προγονικῶν ἀρετῶν, προβάλλονται, τέλος, τὰ ἐλαττώματα τῶν Λακεδαιμονίων, ἵνα καταδειχθῇ τὸ ἐσφαλμένον τῆς βάσεως τῆς πολιτικῆς αὐτῶν καὶ οὕτως ἐμμέσως ἀναδειχθῶσι μείζονα καὶ ἀξιολογώτερα τὰ τῆς ἀθηναϊκῆς δυνάμεως πλεονεκτήματα. Ὑποβάλλεται οὕτω κατὰ τρόπον ἀνυπέροβλητον πρὸ τῶν νεωτέρων καὶ τῶν μεταγενεστέρων ἡ ἀλήθεια τῆς ἀπόψεως τοῦ Περικλέους, καθ' ἣν βᾶσις τοῦ μεγαλείου τῶν Ἀθηναίων ὑπόκειται ἡ πνευματικὴ ἐν γένει ἀνάπτυξις αὐτῶν, καὶ προκαλεῖται ἡ προσοχὴ αὐτῶν

ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν, ὅτι μόνον ἡ πνευματικὴ καλλιέργεια καὶ ἡ πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ πολιτισμοῦ ἐσωτερικὴ διάθεσις προσπορίζουσιν εἰς τὸν ἄνθρωπον ὑψηλὰ ἀγαθὰ.

Ἄλλ' ἡ σημασία τῆς παραδόσεως φαίνεται καὶ δύναται νὰ ἐκτιμηθῇ ἐν ταῖς ἐπομέναις περιόδοις τοῦ ἐθνικοῦ βίου, μάλιστα δὲ τῇ μέσῃ καὶ τῇ νεωτέρῃ, αἵτινες, ἔχουσαι πρὸς αὐτῶν τὰ δημιουργήματα τῆς πρώτης καὶ ἀπαρεγκλίτως τηροῦσαι τὰς ἀρχὰς τοῦ βίου, ὅσας οἱ πρόγονοι αὐτῶν ὑπετύπωσαν, ἐξασφαλίζουσι τὴν συνοχὴν καὶ ἐνότητα τοῦ ἐθνικοῦ βίου καὶ τὴν ἀδιάλειπτον ἐξέλιξιν καὶ πρόοδον τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ.

Καὶ ἀληθῶς, ἐν τίνι ἐκδηλώσει τοῦ βίου, τοῦ τε βυζαντινοῦ καὶ τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ, δὲν φαίνεται ὁ Ἑλλήν στοιχῶν πρὸς τὰς ἀναλλοιώτους καὶ ἀειζώους ἀρχὰς καὶ ἀξίας, τὰς ὀρισθείσας ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων; Τὴν πρὸς τὴν θρησκείαν ἀφοσίωσιν, τὴν πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἐλευθερίαν μέχρις αὐτοθυσίας ἀγάπην, τὸν πρὸς τὰ γράμματα, τὰς τέχνας καὶ τὴν πρόοδον ζῆλον, τὸ ἀπέχεσθαι τῶν κατακτητικῶν ἀγώνων, τὸ ἀμύνεσθαι τῆς πατρίδος ἀπειλουμένης καὶ προφρόνως θνήσκειν ὑπὲρ αὐτῆς, ταῦτα πάντα σχεδὸν εἶπεῖν, ὑπηγόρευσαν οἱ Ἀρχαῖοι Ἕλληνες εἰς τοὺς ἀπογόνους αὐτῶν, εἰρήρησαν δὲ μετ' ἀληθινῆς εὐλαβείας οὗτοι, ὥστε ταῦτα νὰ ἀποτελῶσι κοινὰ γνωρίσματα σύμπαντος τοῦ μακροῦ βίου.

Ἐπὶ βωμῶν καὶ ἐστιῶν διεξῆγον τοὺς ἀμυντικοὺς ἀγῶνας αὐτῶν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες, οἵτινες ἔβλεπον προμαχοῦσαν αὐτῶν τὴν θεὰν Ἀθηνᾶν, ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ὁσίων ἀγωνίζονται οἱ Ἕλληνες τοῦ Βυζαντίου καὶ οἱ Ἕλληνες τοῦ 1821, τοῦ 1912 καὶ τοῦ 1940, καὶ βλέπουσι καὶ οὗτοι προμαχοῦντας αὐτῶν τὴν ὑπέρμαχον στρατηγὸν Θεοτόκον καὶ τοὺς στρατηλάτας ἀγίους Γεώργιον καὶ Δημήτριον.

Θυσίαν προσήνεγκεν ἑαυτὸν ὁ βασιλεὺς Κόδρος ἵνα σώσῃ τὰς Ἀθήνας, καὶ δὲν ὑπελείφθη τούτου ἐπὶ τῶν ἐπάλλξεων τῆς Βασιλευούσης ἀγωνιζόμενος ἄνισον καὶ ἀπελπιν ἀγῶνα ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, οὔτε ὁ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Θεσσαλονίκης καθαγιάσας διὰ τοῦ αἵματός του βασιλεὺς Γεώργιος ὁ Α΄.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐπίστευον περὶ τῶν Μήδων, τῶν ἄλλως ζαπλούτων καὶ πανισχύρων, ὅτι δουλεύουσι τῇ Ἀσίᾳ διὰ τὸ μὴ δύνασθαι λέξιν μίαν εἶπεῖν, οὐδ'. Διὰ τοῦτο οἱ ἴδιοι εὐτόλμως ἀντιτάσσοντο κατὰ πάσης ὅσον δήποτε μεγάλης δανάμεως ἐπιβουλεσομένης τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν, καὶ εἶπον ἐν Θερμοπύλαις τὸ «μολὼν λαβέ». Καὶ οἱ Ἕλληνες τοῦ 1453 κληθέντες νὰ ὑποκύψωσιν εἰς μεγαλαυχοῦντα ἐπὶ δυνάμει κατακτητὴν, ἐπὶ ὑποσχέσει περὶ παροχῆς μεγάλων ἀμοιβῶν, τὴν παράδοσιν τῶν ἐν Θερμοπύλαις θανόντων συνεχίζοντες ἀπέρριψαν κατὰ πρόσωπον τὰς προτάσεις τοῦ ἰσχυροτάτου ἀντιπάλου, προτιμήσαντες τὸν ἔνδοξον θάνατον τοῦ αἰσχροῦ βίου, ἐνῶ οἱ Ἕλληνες τοῦ 1940, τὴν παράδοσιν πάντων τῶν προγεγενημένων τηροῦντες,

ἀντέταξαν εἰς τὴν αὐθάδη ἐπιβουλήν πανισχύρου ἐπιδρομέως τὸ ἀθάνατον ὄχι, τὸ ἀνανεῶσαν τὸν ἀρχαῖον θρύλον τῶν λεοντοθύμων ἡρώων τῶν Θερμοπυλῶν.

Εἰς τὸ παράδειγμα τῶν Μαραθωνομάχων καὶ τῶν Σαλαμινομάχων καὶ τῶν ἄλλων ἡρώων τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῶν Πλαταιῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀναριθμήτων θοριάμβων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἀκολουθοῦντες οἱ Ἕλληνες τοῦ 1821 καὶ τοῦ 1940, ἀνέλαβον καὶ ἤγαγον εἰς αἴσιον πέρας τοὺς μεγάλους ἀγῶνας, δι' ὧν ἀνεκτήθη ἡ ἐλευθερία τῆς Πατρίδος. Καὶ τότε, τῷ 1821, καὶ τώρα, τῷ 1940 αἱ πεδιάδες καὶ τὰ ὄρη, οἱ λιμένες καὶ τὰ πελάγη τῆς Ἑλλάδος ἀνιήχθησαν τοὺς ἀγρίους ἀλαλαγμοὺς τῶν ἠττωμένων καὶ τὰς νικηφόρους ἰαχὰς τῶν νικῶντων, οἷτινες ἄνδρες καὶ γυναῖκες, γέροντες καὶ παιδιά, διδάσκαλοι καὶ ἱερεῖς ἠγέρθησαν ὡς εἰς ἄνθρωπος καὶ ἐπολέμησαν ὡς λέοντες. Καὶ ὅπως εἰς τὸν Μαραθῶνα καὶ τὰς Θερμοπύλας, τὴν Σαλαμίνα καὶ τὰς Πλαταιάς, οὕτω καὶ εἰς τὸ Βαλτέτσι καὶ τὰ Δερβενάκια, τὸ Μεσολόγγι καὶ τὸ Πέτα, τὴν Χίον καὶ τὰ Ψορά, τὸ Ἀρκάδι, τὸν Πίνδον καὶ τὸν Γράμμον ἐθροιάμβευσεν ἡ ἀπεριόριστος πρὸς τὴν ἐλευθερίαν ἀγάπη, ἡ ἀδάμαστος φιλοπατρία καὶ ὁ ἀσύγκριτος ἡρωϊσμός τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, συνεχιζόντων τὴν ὡραίαν παράδοσιν τῶν ἀνυπερβλήτων προγόνων των.

Οὐχὶ δὲ μόνον εἰς ἑαυτὴν ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν κόσμον σύμπαντα πολλάκις κατὰ τὸν μακρὸν αὐτῆς βίον ἡ Ἑλλάς, τὴν αὐτὴν πάντοτε βαίνουσα ὁδὸν τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς προασπίσεως τῶν ὑψίστων ἀγαθῶν ὑπῆρξε βοηθὸς καὶ σῴτεια. Ὁ ἑλληνισμὸς λ.χ. τῆς μεγάλης Ἑλλάδος ἐν Ἰταλίᾳ, ἀμυνόμενος τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ καὶ ἀποκρούων τὴν τῶν Καρχηδονίων ἐπιδρομήν, ἔσωξε τότε τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Δυτικὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς Καρχηδονικῆς κατακτήσεως, ἐν ᾧ χρόνῳ οἱ Ἕλληνες τῆς Μητροπόλεως ἔσωζον τὴν Εὐρώπην ἀπὸ ἐπικινδυνότερου ἐξ Ἀσίας ἐχθροῦ, τῶν Περσῶν. Ὑστερον, ἐν τοῖς χρόνοις τοῦ Βυζαντινοῦ Ἑλληνισμοῦ ποσάκις δὲν ἔσωσεν ἐκ δεινῶν κινδύνων τὴν Εὐρώπην καὶ τὸν πολιτισμὸν, ἀποκρούουσα τὰς ἀμετρήτους κατ' αὐτῆς ἐπιδρομὰς τῶν πολυωνύμων ἀπ' ἀνατολῶν καὶ βορρᾶ βαρβάρων; Τίς δὲ δύναται νὰ ἀμφισβητήσῃ ὅτι καὶ ἐν τοῖς προσφάτοις καιροῖς ἡ Ἑλλάς ὑπακούσασα εἰς τὴν φωνὴν τοῦ παρελθόντος καὶ ἀκολουθοῦσα τὴν παράδοσιν πλέον τῆς φυλῆς ἀπεδύθη τόσον ἐπικινδύνους ἀνίσους ἀγῶνας, διὰ νὰ σώσῃ ἅπαξ ἔτι τὸν πολιτισμὸν;

Κατὰ τὰς αὐτὰς περιστάσεις, ὡς αἰ πρὸς Δ. ἀποικίαι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, ἀναδειχθεῖσαι εἰς ἀξιολόγους πόλεις, ἀπετέλεσαν ὅσιν ἐν μέσῳ τῆς σκυθικῆς ἐρημίας καὶ κατέστησαν εὐφρόσυνον, δαψιλῆ καὶ γόνιμον τὸν εἰς τὴν Δύσιν ἐμφυλοχωρήσαντα ἑλληνισμὸν, οὕτως οἱ μικρὸν μετὰ τὸ Βυζάντιον Ἕλληνες καταφυγόντες ὡς εἰς ἀποικίας εἰς τὰς παραδουναβίους χώρας, ἐδημιούργησαν κέντρα ἑλληνικά, ἅτινα καὶ ταῦτα ἀπετέλεσαν ὅσιν ἐν μέσῳ τῆς ἀσιατικῆς βαρβαρότητος καὶ ἐρημίας, συνετέλεσαν δὲ ὥστε νὰ ἐπιτευχθῇ

ἡ παντὶ τρόπῳ προστασία τοῦ δουλεύοντος ἑλληνισμοῦ καὶ ἡ προπαρασκευὴ τοῦ πρὸς ἀνάκτησιν τῆς ἐλευθερίας ὑπερτάτου ἀγῶνος.

Ἡ προστασία ἐκείνη ἐβοήθησε πολὺ πρῶτον μὲν εἰς τὸ νὰ ἐπιζήσῃ ὁ Ἑλληνισμός, εἶτα δὲ καὶ εἰς τὴν βαθμιαίαν κατὰ μικρὸν μόρφωσιν αὐτοῦ. Τοιοῦτοτρόπως ἐν ταῖς πικραῖς ἐκείναις ἡμέραις, καθ' ἃς ὁ Ἕλλην εἶδε καταρρέουσιν τὴν δόξαν τοῦ παρελθόντος, κατέστη πάλιν ἱκανὸς νὰ ἀναπολήσῃ τοὺς ἀρχαίους εὐκλείεις χρόνους καὶ νὰ αἰσθανθῇ τούτους ἀναστάντας ζῶντας ἐν τῇ καρδίᾳ του. Τότε ὁ διδάσκαλος τοῦ κρυφοῦ Σχολείου, ἐμπνευσμένος ὑπὸ τῆς παλαιᾶς εὐκλείας, ὑπενθυμίζει εἰς τὸ ἑλληνόπουλον ὑπὸ τὸ ἀμυδρὸν φῶς τῆς ἀνεσπέρου κανδήλας, τὸ φωτίζον τὴν εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ, τὴν παλαιὰν δόξαν καὶ ἀκμὴν τῆς Ἑλλάδος, τὸ λαμπρὸν τῆς Ἑλλάδος ἄστρ ἀκτινοβολοῦν τὰς ἀκτῖνας τῆς σοφίας εἰς τὰ πέρατα τοῦ κόσμου, τὸν Παρθενῶνα διαλαλοῦντα τὸ καλλιτεχνικὸν δαιμόνιον τῶν Ἑλλήνων, τὸν Ἀλέξανδρον ἀναλαμβάνοντα «κοινῶ δόγματι» τὴν τῶν Ἑλλήνων ἡγεμονίαν καὶ μεταλαμπαδεύοντα τὰ φῶτα τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μέχρι τῶν ὄχθῶν τοῦ Ἰνδοῦ τῆς Ἀσίας, τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, τὰς ἡμικατεστραμμένας τῶν τειχῶν ἐπάλλξεις, ἐφ' ὧν ἔπεσεν ὁ Κωνσταντῖνος, καὶ τὸ σπῆλαιον ὄπου ὁ τελευταῖος αὐτοκράτωρ κρυβείς ὑπ' ἀγγέλων ἀναμένει...

Παραλλήλως οἱ φεύγοντες τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας καὶ εἰς Εὐρώπην καταφυγόντες Ἕλληνες, ἀπέβλεψαν ἐν τοῖς πρώτοις εἰς τὴν μόρφωσιν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, δεικνύοντες οὕτως ὅτι ζῆ ἐν ἑαυτοῖς ἡ τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων πίστις, ὅτι μόνον διὰ τῆς πνευματικῆς καλλιέργειας ἀποβίβει δυνατὴ ἡ ἐπιδίωξις μεγάλων ἔργων καὶ ὑψηλῶν ἀγαθῶν, καὶ νοοῦντες ἐπομένως, ὅτι μόνον δι' αὐτῆς δύναται νὰ ἐπιδιωχθῇ ἡ ἀνάστασις τοῦ δουλεύοντος γένους! Καὶ προῆλθεν ἐκ τῶν προσπαθειῶν ἐκείνων, ἡ τὸ παράδουλον ὄνομα «Ἑλληνόγλωσσον Ξενοδοχεῖον» ἔχουσα μυστικὴν ἐν Παρισίοις Ἑταιρεία τοῦ Γρηγορίου Ζαλίχη καὶ τοῦ πρίγκιπος Δημητρίου Κομνηνοῦ, ἥτις προφανῆ μὲν ἐπιδίωξιν ἔτασεν τὴν μόρφωσιν τῆς ἑλληνικῆς νεολαίας, κύριον ὅμως σκοπὸν εἶχε τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς δουλευούσης Ἑλλάδος. Οὕτω παραλλήλως καὶ ἀνεξαρτήτως ἀπ' ἀλλήλων καὶ οἱ ἐν Ἑλλάδι παραμείναντες, καὶ οἱ εἰς τὴν Δύσιν προσφυγόντες Ἕλληνες, οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἐγυμνώθησαν τῶν χαρακτηριζουσῶν τοὺς προγόνους των ἀρετῶν. Ὁ ἀρχαῖος Ἕλλην περὶ ὅ,τι ἂν ἀσχολῆται «μίαν μόνην ὑπελάμβανεν ὄντως ἀξίαν ἑαυτῶ ἐντολήν, τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος». Καὶ ὁ Ἕλλην τῆς Τουρκοκρατίας οὐδὲν ἄλλο σκέπτεται καὶ δι' οὐδὲν ἄλλο ζῆ, ἢ διὰ νὰ ἀποκαταστήσῃ ἐλευθέραν τὴν πατρίδα. Ἡ σκέψις αὕτη ἐγείρει τὸν ἐν Γαλλίᾳ διατρίβοντα νεαρὸν ἐξ Ἠπείρου Ἕλληνα Ἀθανάσιον Τσακάλωφ καὶ ὀδηγεῖ αὐτὸν εἰς Ρωσίαν, ὅπου εὐρίσκειται ἐν μέσῳ ἀδελφῶν τὰ αὐτὰ διανοουμένων καὶ ἴσον ἐκ τοῦ πόθου τῆς ἐλευθερίας φλεγομένων. Καὶ γεννᾶται ἐκ τῆς συναντή-

σεως αὐτῆς ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία. Ὁ ὄρκος τοῦ φιλικοῦ δεικνύει καὶ πάλιν πόσον ἐγγὺς τοῦ ἀρχαίου προγόνου του ζῆ ὁ δουλεύων Ἑλληὴν τῆς τουρκοκρατίας, καὶ πῶς μετὰ τόσους αἰῶνας δὲν ἀφίσταται τῶν προγονικῶν αὐτοῦ παραδόσεων. Ἐν τῇ ἀρχαιότητι ὁ τὴν πατρίδα προδούς, στερεῖται τοῦ δικαιώματος τῆς ταφῆς καὶ ἀφίεται βορὰ εἰς τὰ ὄρνεα. Καὶ οἱ φιλικοὶ καταρῶνται καθ' ἑαυτῶν, ἂν φανῶσιν ἀνάξιοι τῆς πατρίδος « τὸ σῶμα αὐτῶν μὴ ἀξιούμενον ταφῆς νὰ γίνῃ βορὰ τῶν θηρίων καὶ τῶν ὀρνέων ». Ἀλλὰ καὶ κατὰ τοὺς προσφάτους χρόνους τῆς ἐπαράτου διπλῆς κατοχῆς, τίς δὲν ἐμνήσθη τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας καὶ τῶν ἡρώων αὐτῆς; καὶ τίς δὲν βλέπει συνεχιζομένην τὴν πολεμικὴν τοῦ Ἑθνους παράδοσιν, ὅταν τὴν δρᾶσιν τοῦ Ἱεροῦ λόχου τῶν ἀρχαίων Θηβαίων ἀνανεώσωσιν οἱ Ἱερολοχῖται τοῦ Δραγατσανίου τοῦ 1821, καὶ τὴν τούτων πάλιν οἱ Ἱερολοχῖται τοῦ Ρίμινι τοῦ 1940;

Ἡ τίς δὲν θὰ διακρίνῃ ἐν τῷ ἐναρκτηρίῳ ἐν Μολδοβλαχίᾳ ἀγῶνι τῆς Ἀπελευθερώσεως τὴν εἰκόνα τῆς δοκιμαστικῆς μάχης μετὰ Ἀργείων καὶ Λακεδαιμονίων, ἐκ τριακοσίων ἀνδρῶν ἑκατέρωθεν, μαχομένων περὶ τῆς Θυρατίδος, καθ' ἣν ἐπέζησεν εἰς μόνον Λακεδαιμόνιος, ὅστις καὶ ἔστησε τὸ τρόπαιον τῆς νίκης, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν, ὅτι ἐν Μολδοβλαχίᾳ ἀντὶ μάχης 300 ἀνθρώπων, ἤρχισεν ἀγωνιζόμενον ὀλόκληρον ἔθνος, ἀποφασισμένον νὰ καταστραφῇ παντελῶς, ἀρκεῖ νὰ μείνῃ καὶ μόνον εἰς ὅστις νὰ στήσῃ τὴν σημαίαν τῆς ἐλευθερίας, ἔστω ἐπὶ ἔρειπίων;

Φαίνεται οὕτως ἐκ τῶν μνημονευθειῶν περιπτώσεων, ὅτι ἐπαναλαμβάνεται σχεδὸν ἀπαραλλάκτως κατὰ διαστήματα ὁ βίος ὁ ἑλληνικὸς καὶ ὅτι οἱ ἑκάστοτε μεταγενέστεροι ἐπιμελῶς προσέχουσιν εἰς τὸν βίον τῶν προγενεστέρων καὶ δὴ καὶ καθοδηγοῦνται ἐξ αὐτοῦ πρὸς τὸ μέλλον. Φαίνεται ἀκόμη, ὅτι οἱ τὸν ὑπὸ τῶν προγενεστέρων διανοιγέντα δρόμον ἀκολουθοῦντες μεταγενέστεροι δὲν ἀστοχοῦσιν ἐν τῷ βίῳ ἀλλὰ πάντοτε ἐπιτυγχάνουσι καὶ εὐδοκιμοῦσιν. Συγκροτεῖται τοιοῦτοτρόπως συνεχῆς καὶ στερεὰ διὰ τῶν αἰώνων παράδοσις, ἡ ἑλληνικὴ παράδοσις, ἣτις ἀπετέλεσε καὶ ἀποτελεῖ πάντοτε ἀσφαλῆ γνώμονα κατευθύνσεως καὶ πορείας εἰς τὸν βίον τοῦ Ἑθνους.

Συνετηρήθη δὲ καὶ διετηρήθη ἡ ἑλληνικὴ παράδοσις, πρῶτον μὲν διὰ τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας, εἶτα δὲ διὰ τῆς Χριστιανικῆς Θρησκείας, ἐν ἣ ὡς ἐν κιβωτῷ ἀσφαλεῖ, διεσώθησαν κατὰ τὸν βαθὺν τῆς μακρᾶς Τουρκοκρατίας ζόφον ἢτε ἑλληνικὴ γραμματεία καὶ αἱ παράδοσις τῆς φυλῆς, τελευταῖον δὲ ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς παιδείας, ἣτις μακρὰν τοῦ νὰ ἀγνοῇ τὴν ὀσημέραι συντελουμένην πρόοδον παρέμεινε προσηλωμένη εἰς τὴν ἐθνικὴν παράδοσιν καὶ ἐστηρίχθη κυριώτατα ἐπὶ τοῦ Ἑλληνοχριστιανικοῦ πολιτισμοῦ, ἀποτελοῦντος, ὡς γνωστόν, τὴν συνισταμένην τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος, τῶν δύο τούτων, ἀριστα συνδυαζομένων καὶ ἀλληλοσυμπληρουμένων μεγίστων δυνάμεων.

Ἐπέτυχε δὲ ἡ ἐπὶ ὑπερεκατὸν ἔτη ἰσχύσασα ἐν τῇ ἐλευθερωθείσῃ Ἑλ-

λάδι παιδεία σημαντικώτατα ἐπιτεύγματα, παρὰ τὰ ἀντιθέτως κατὰ καιροὺς λεγόμενα πρὸς κάλυψιν τῶν κατ' αὐτῆς ἐπιβουλῶν.

Διότι διεμόρφωσε λόγον, τὸν νέον ἑλληνα λόγον, ὅστις ἀποτελεῖ συνέχειαν τοῦ ἀρχαίου, ὁμαλῶς καὶ ἀβιάστως ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον ἐξελιχθέντος, ὅστις εἶναι ἱκανὸς νὰ ὑπηρετήσῃ ἀπάσας τὰς ἀνάγκας τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ, διαθέτων ζηλευτὸν λεξιλογικὸν πλοῦτον καὶ ἄριστον ὄργανισμόν, ἐξασφαλίζων εὐχέρειαν ἐν τῇ ἐκφράσει, ἀκρίβειαν καὶ σαφήνειαν ἐν τῇ ἀποδόσει τῶν ἐννοιῶν, καί, τέλος, ἀποτελεῖ ἄριστον ὄργανον μορφώσεως καὶ ἀναπτύξεως.

Διότι παρεσκεύασε τοὺς Ἑλληνας ἱκανοὺς νὰ προσαρμοσθῶσιν ἐν βραχεὶ πρὸς τὰς προόδους τῶν προηγμένων λαῶν, νὰ παρακολουθήσωσι τὰς τοσοῦτον ἀνεπτυγμένας ἐπιστήμας καὶ ἐν διαστήματι αἰῶνος νὰ δημιουργήσωσιν ἀξιόλογον ἑλληνικὴν ἐπιστήμην, ἱκανοὺς δ' ἐπίσης νὰ ἀμιλλῶνται ἐν τῷ διεθνεῖ ἐπιστημονικῷ βίῳ, παρὰ τὴν πενίαν τῶν εἰς τὸ ἔργον των διατιθεμένων μέσων, πρὸς τοὺς ἐπιστήμονας μεγάλων λαῶν ἐν ἴσῃ μοίρᾳ.

Διότι ἐνεχάραξεν εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων ἀνεξίτητον καὶ ἀπαρασάλευτον τὴν πίστιν εἰς τὴν Χριστιανικὴν Θρησκείαν,

Διότι συνετέλεσεν εἰς τὴν διατήρησιν συνεχείας, συνοχῆς καὶ ἐνότητος ἐν τῷ ἐθνικῷ βίῳ,

Διότι μεγάλως ἐβοήθησεν εἰς τὴν δημιουργίαν Ἑλλήνων ἀξίων τῆς καταγωγῆς καὶ τοῦ ὀνόματός των, ἐμφορομένων πασῶν τῶν ἀρετῶν τῶν προγόνων των καὶ ἐπομένως ἱκανῶν νὰ συνεχίσωσιν, ὅπως καὶ ἀληθῶς συνεχίζουν τὴν ἱστορίαν ἐκείνων, καί, τέλος,

Διότι παρεῖχεν εἰς τοὺς νέους ἀνεξάντλητα δείγματα δόξης ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ παρελθόντος, ὑπομιμνήσκοντα τὸ ἀνυπέρβλητον μεγαλεῖον τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ ἀποτελοῦντα λαμπρὰ πρὸς μίμησιν παραδείγματα, ἀλλὰ καὶ ἄπειρα ἄλλα διδάσκοντα ὅτι δὲν ὠφελοῦσιν αἱ μεγάλαι ἀναμνήσεις τῆς παρελθούσης δόξης ἂν μὴ προσυπάρξῃ τοῦ ἀνθρώπου ὁ μόχθος καὶ ἡ θυσία. Προέβαλλε τὴν μεστὴν παντοίων διδαγμάτων ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος, διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κάτοπρον ἀλλὰ καὶ ὁδηγὸς πρὸς τὸ μέλλον. Ἄλλὰ πρὸ πάντων διέθετε τὰ ἀριστουργήματα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, ἢ ἐπὶ τῶν ὁποίων μελέτη καὶ ἐργασία ἐν τῷ Σχολεῖῳ, πρῶτον μὲν μέγιστα συνετέλει εἰς τὴν τῶν πνευματικῶν ἱκανοτήτων τοῦ ἀνθρώπου ἀνάπτυξιν, εἶτα δὲ καὶ ἔφερεν εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν τὸν νέον Ἑλληνα πρὸς τὸν ἀρχαῖον προγονόν του, διὰ νὰ ἀντλήσῃ ὁ ἴδιος ἀμέσως πολύτιμα διδάγματα ἀπὸ τοῦ βίου ἐκείνου, ἀποτελοῦντος ὡς γνωστόν, τὸ βῆθρον τοῦ σημερινοῦ πανανθρωπίνου πολιτισμοῦ.

Συνεβάλετο, λοιπόν, ἡ Παιδεία εἰς τὴν διατήρησιν τῆς Παραδόσεως, ἐπὶ τῆς ὁποίας καὶ αὕτη ἐστηρίζετο. Καὶ τῆς παραδόσεως ἐχομένη ἔσχεν ἀληθῶς λαμπρὰ ἀποτελέσματα καὶ δὴ καὶ παρεσκεύασε τοὺς λεοντοθύμους

Ἕλληνας τοῦ Ἡπειρωτικοῦ καὶ Μακεδονικοῦ ἔπους τοῦ 1940-1941, τοὺς ἐμπνεύσαντας εἰς τοὺς ἀξίους τότε ἡγέτας των τὴν δύναμιν νὰ βροντοφωνήσωσι τὸ Ὅχι, ἀλλὰ καὶ ἀναδειχθέντας ἀξίους τῶν ἡγετῶν ἐκείνων καὶ δυνηθέντας εὐψύχως νὰ στήσωσι τὰ στήθη των τεῖχος ἀσπίδων ἀδιάτρητον, ἀληθινὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Ὅχι, καὶ οὕτω νὰ ἐπαναλάβωσι τὸ θαῦμα τῶν Θερμοπυλῶν.

Ἄλλ' ἀφ' ἧς, ἀπὸ τινῶν δεκαετιῶν, παρανοήσεις περὶ τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς ἀποστολῆς τῆς Παιδείας, ἠδυνήθησαν νὰ παρασύρωσιν ἀτυχῶς εἰς ἀπόκλισιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς παραδόσεως, ἐλαφροτάτην ἔστω, τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς ὑπῆρξαν καὶ ἐξακολουθοῦσι νὰ ὑπάρχωσιν ἥκιστα ἐλπιδοφόρα, μηδὲν δὲ δυνάμενα νὰ συγκριθῶσι πρὸς τὰ ἐπιτεύγματα αὐτῆς μέχρι καὶ τῆς γενεᾶς τῶν ἡρώων τοῦ 1940. Καὶ πλὴν τῶν ἐκδήλων καὶ λίαν ἐπικινδύνων συμπτωμάτων τῶν ἐπακολουθησάντων εἰς τὴν ἀπελευθέρωσιν γεγονότων, ὀφειλομένων ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἀπὸ τῆς παραδόσεως ἐκτροπὴν αὐτῆν τῆς Παιδείας, ὑπάρχουσι καὶ πολλὰ ἄλλα ἐξ ἴσου σαφῆ καὶ ἐξ ἴσου ἐπικίνδυνα, τὰ ὅποια μόνον οὐχὶ φωνὴν ἀφιέντα κραυγάζουσιν, ὅτι πρέπει νὰ προσέξωμεν ἰδιαιτέρως τὴν Παιδείαν.

Μὴ λησμονῶμεν δέ, ὅτι σήμερον εἶπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀναπτύξεως τῶν διεθνῶν σχέσεων, ἕνεκα τῆς κατυλύσεως τῶν ἀποστάσεων ἀλλὰ καὶ τῶν συνόρων, ἕνεκα τῆς τοσοῦτον πυκνωθείσης ἐπικοινωνίας τῶν λαῶν, σήμερον λέγω, εἶπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε ἐπιβάλλεται νὰ ἀποβλέψῃ ἰδιαιτέρως ἡ Παιδεία εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ πατριωτικοῦ φρονήματος, τὴν προσήλωσιν εἰς τὴν παράδοσιν, καὶ τὴν διατήρησιν τοῦ ἑλληνοχριστιανικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἑλληνικοῦ βίου καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Σήμερον εἶπερ ποτὲ καὶ ἄλλοτε προβάλλει ἐπιτακτικὴ ἢ ἀνάγκη νὰ ἐνισχύσωμεν τὴν γλωσσικὴν ἡμῶν παράδοσιν καὶ νὰ ἀποβλέψωμεν εἰς τὴν πληρεστέραν τῶν νέων Ἑλλήνων γλωσσικὴν κατάρτισιν, ἵνα μὴ ἐν τῇ διεθνεί ταύτῃ συμβιώσῃ ἀφανισθῆ ἡ γλῶσσα ἡμῶν, καὶ νὰ προβάλωμεν ὑποβλητικώτατα τὴν ἱστορίαν τοῦ Ἑθνους, πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς Ἑθνικῆς συνειδήσεως καὶ διατήρησιν τοῦ Ἑθνικοῦ χαρακτῆρος, διότι ἄλλως διὰ τῆς ἀλλοιώσεως, μικρὸν κατὰ μικρὸν συντελουμένης, τοῦ χαρακτῆρος τῆς Παιδείας καὶ ἰδίᾳ τῆς ἀπὸ τῆς παραδόσεως ἀποκλίσεως καὶ ἀπομακρύνσεως αὐτῆς, κινδυνεύομεν νὰ ἴδωμεν συντελούμενον τὸ χεῖριστον τῶν κακῶν, ὅπερ οὐδ' εἰς τὴν φοβεράν τῶν τεσσάρων αἰώνων δουλείαν ὑπέστη ἡ φυλὴ, δηλαδὴ τὸν κίνδυνον — ἐν ταῖς σήμερον ὑφισταμέναις συνθήκαις τῶν διεθνῶν σχέσεων — νὰ ἀντιληφθῶμεν ἀσχόμενον, βραδύτατα βεβαίως ἀλλ' οὐχὶ ἀκινδύνως, τὸν ἀφελληνισμόν τῶν Ἑλλήνων! Καὶ πιστεύομεν ὅτι δὲν θὰ φθάσῃ ἡ Ἑλλάς ποτὲ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, διότι πιστεύομεν εἰς τὴν θείαν ἀποστολὴν τῆς Φυλῆς καὶ τὴν ἀναμφισβήτητον συμπαράστασιν τοῦ τάξαντος τοὺς Ἕλληνας περιούσιον ἐν τῷ κόσμῳ λαὸν Θεοῦ, ἀλλὰ δὲν νομίζομεν ὅτι εἶναι ὀλιγώτερον ἐπικίνδυνον ἢ

ὀλιγώτερον ἀσύμφορον τὸ ὅτι ἐν χρόνοις γενικῆς ἀνατάσεως, ἐν μέσῳ ἀσυγκρατήτου ὀργασμοῦ ἀναπτύξεως καὶ προόδου ἐν τῷ κόσμῳ, παρουσιάζονται παρ' ἡμῖν συμπτώματα ἀναγκάζοντα νὰ ἀναλογισθῶμεν τοὺς χρόνους τῶν Δειπνοσοφιστῶν τοῦ Ἀθηναίου, καθ' οὓς οἱ σκεπτόμενοι Ἕλληνες μυκτηρίζοντες τὴν ἠθικὴν καὶ πνευματικὴν κατάστασιν τῶν χρόνων των, ἀνεμιμνήσκοντο τῶν ἀτυχῶν Ποσειδωνιατῶν τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, «οἷς συνέβη τὰ μὲν ἐξ ἀρχῆς Ἕλλησιν οὖσιν ἐκβεβαρῶσθαι Τυρρηνοῖς ἢ Ρωμαίοις γεγονόσι, καὶ τὴν τε φωνὴν μεταβεβληκέναι τὰ τε λοιπὰ τῶν ἐπιτηδευμάτων, ἄγειν δὲ μίαν τινα αὐτοῦς τῶν ἑορτῶν τῶν Ἑλληνικῶν ἔτι καὶ νῦν, ἐν ᾗ συνιόντες ἀναμιμνήσκονται τῶν ἀρχαίων ἐκείνων ὀνομάτων τε καὶ νομίμων καὶ ἀπολοφυράμενοι πρὸς ἀλλήλους καὶ ἀποδακρῦσαντες ἀπέρχονται».

Καὶ οἱ μὲν Ποσειδωνιαῖται περιῆλθον εἰς τὴν κατάστασιν ἐκείνην διὰ μακρὰν δουλείαν καὶ μεθ' ὀριστικὴν ἀπὸ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἀποκοπὴν, καὶ οἱ Ἕλληνες τῶν Δειπνοσοφιστῶν τοῦ Ἀθηναίου ἔζων εἰς περίοδον ἐσχάτης παρακμῆς, πάλιν διὰ δουλείαν, ἀλλ' οἱ Ἕλληνες τοῦ 20οῦ αἰῶνος διατί νὰ ἀναγκάζονται ἔστω καὶ ἀπλῶς νὰ ἀναφέρωσιν εἰς τὴν μνήμην των τὰς περιστάσεις ἐκείνας;

Φίλοι φοιτηταί,

Σεῖς οἵτινες μετὰ τῆς ἄλλης, τῆς ἐκτὸς τῶν Πανεπιστημίων ἑλληνίδος νεότητος, ἀποτελεῖτε τὸ χροσοῦν τῆς Φυλῆς ἐγκαλλώπισμα καὶ τὴν γλυκεῖαν τοῦ Γένους ἐλπίδα, οἵτινες εἴσθε οἱ εὐτυχεῖς κληρονόμοι τῆς ὄραιοτέρας ἐν τῷ κόσμῳ πατρίδος καὶ τῆς λαμπροτέρας τοῦ κόσμου ἱστορίας, δὲν ἠῦμοιρήσατε νὰ ζήσητε τὴν μικρὸν πρὸ τῆς γεννήσεώς σας λάμπασαν ἐποποιίαν, ἧς τὴν ἐπέτειον σήμερον ἄγομεν.

Ἡμεῖς οἱ γονεῖς καὶ διδάσκαλοί σας, εὐτυχέστεροι ὑμῶν ἐν τούτῳ ἐλάβομεν οἶονεὶ αἰσθησιν δι' αὐτῆς καὶ τῶν ἄλλων τοῦ παρελθόντος τοῦ ἀπωτάτου μεγαλουργημάτων τῆς Φυλῆς. Οὕτως οἱ διδάσκαλοί σας ὡς ἀπὸ ἰδίας ἀντιλήψεως καὶ αἰσθήσεως ζωηρότερον καὶ ἐναργέστερον σήμερον ἢ ἄλλοτε ἀναφέρουσιν ἐνώπιον ὑμῶν ἐν ταῖς διδασκαλίαις αὐτῶν, τὴν ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος.

Δύνασθε ἐν τούτοις νὰ νοήσητε ἐν ὅλῃ οὐ μόνον τῇ λαμπρότητι ἀλλὰ καὶ τῇ ἀξίᾳ καὶ τῇ σημασίᾳ αὐτῆς τὴν ἐποποιίαν τοῦ 1940, ἃν μεθ' ὅσα ἐλέγχθησαν, καὶ δι' ὧν σαφῶς, νομίζω κατεδείχθη ἢ τε συνέχεια τοῦ βίου τοῦ Ἑνθικοῦ καὶ ἢ κατὰ τὴν μακρὰν διάρκειαν αὐτοῦ διατήρησις πασῶν τῶν χαρακτηριστικῶν ἰδιοτήτων τοῦ Ἑλληνος, ἀπαρεγκλίτως βαίνοντος τὴν ὑπὸ τῶν πεπωμένων αὐτοῦ ὑπαγορευομένην ὁδόν, τὴν συνιστῶσαν τὴν μακροαἰῶνα τῆς φυλῆς παράδοσιν, ἀναλογισθῆτε καὶ τάδε. Ὅτι Μοῖρα τῆς Ἑλλάδος εἶναι νὰ ἀγωνίζεται ἐναντίον ἐπιδρομέων. Ἐν τῇ μακροτάτῃ ἱστορίᾳ αὐτῆς οὐδὲ μίαν ἔστω ἐκστρατεῖαν θὰ εὔρητε, γενομένην πρὸς ὑποταγὴν

ξένου λαοῦ. Πάντες οἱ ἑλληνικοὶ ἔξωτερικοὶ πόλεμοι εἶναι ἀμυντικοί, καὶ διεξάγονται πρὸς προάσπισιν τῆς ἀπειληθείσης ἐλευθερίας, τοῦ ὑψίστου τούτου ἀγαθοῦ διὰ τὸν Ἕλληνα πασῶν τῶν ἐποχῶν, ὑπὸ ποικιλωνύμων ἐπιδρομῶν. Ἄλλ' ἡ ἀμυνα αὕτη εἶναι ἐν ταυτῷ καὶ ἐκδήλωσις τῆς Ἐθνικῆς ἐνότητος τῶν Ἑλλήνων, τῆς κοινῆς Ἐθνικῆς συνειδήσεως αὐτῶν, τῆς ὑψηλῆς πολιτικῆς διαπαιδαγωγήσεως, τῶν μεγάλων πολιτειακῶν ἰδεῶν περὶ ἐλευθερίας καὶ αὐτονομίας τῶν Ἑλλήνων. Πάντων τούτων ἐνεφοροῦντο οἱ Ἕλληνες καὶ ὅτε ἔτι δὲν ἀπετέλουν ἐνιαῖον καὶ ὀργανικῶς συγκεκροτημένον, ὡς τὸ νοοῦμεν σήμερον, κράτος. Ἡ δύναμις τῶν Ἑλλήνων ἦτο κατὰ πάσας τὰς περιόδους τοῦ μακροτάτου βίου αὐτῶν, κυρίως ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ, διὸ καὶ οὐδεὶς τῶν κατακτητῶν κατώρθωσε νὰ ἀφομοιώσῃ αὐτοὺς ἢ καὶ νὰ ἀλλοιώσῃ τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ὑπόστασιν. Ὅπως τοῦναντίον. Ὑποδουλωμένοι οἱ Ἕλληνες ἐκραταιοῦντο ἐθνικῶς καὶ πνευματικῶς ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ καταστήσωσι τὴν ἀνατολικὴν Ρωμαϊκὴν αὐτοκρατορίαν ἑλληνικὴν ἄνευ πολεμικῆς ἰσχύος, ἢ ἀκριβέστερον καὶ ἄνευ καταβολῆς πολεμικῆς προσπάθειας.

Ἡ δύναμις αὕτη ἀπετέλει καὶ τοὺς ἀκαταλύτους παράγοντας, δι' οὓς Πέρσαι, Κερχηδόνιοι, Ρωμαῖοι, Σλάβοι, Ἀβάροι, Ἀραβες, Λατίνοι, Σταυροφόροι, Τοῦρκοι οὐδὲν κατώρθωσαν κατὰ τὰς ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος ἐπιδρομὰς αὐτῶν.

Ἡ ἐπιδρομὴ τοῦ 1940 εἶναι μία ἀκόμη, οὐδὲν διαφέρουσα τῶν πολυαρίθμων βαρβαρικῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐπιδρομῶν τοῦ παρελθόντος. Ἐπιχειροῦν! Ἡ ἐπιδραμοῦσα μεγάλη Εὐρωπαϊκὴ δύναμις, ἡ Ἰταλία, ἐπαναλαμβάνει μετ' ἀνυποκρίτου κατακτητικῆς θρασύτητος προσπάθειαν τῶν προγόνων της, ὀρεγομένη νὰ ἀναστήσῃ τὴν αὐτοκρατορίαν ἐκείνων. Καὶ δεικνύει, οὐχὶ παραδόξως, ὅτι οὐδὲν ἐδιδάχθη οὔτε ἐκ τῆς ὁμολογίας τῶν προγόνων αὐτῆς περὶ τῆς τεραστίας ἠθικῆς δυνάμεως τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλ' οὔτε καὶ τῆς ἱστορίας ἐκείνων, ὑποταξάντων μὲν πρὸς καιρὸν τοὺς Ἕλληνας, πλὴν ἀφομοιωθέντων σχεδὸν ὑπ' αὐτῶν. Ἀλλὰ δὲν ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ἡ πλευρὰ τῶν ἐπιδραμόντων, οὐδ' αἱ σκέψεις αἱ ὀδηγήσασαι αὐτοὺς εἰς τὴν τότε ἐπιδρομὴν. Ἄς ἀναπολήσωμεν αὐτὰ τὰ γεγονότα.

Ἡ Εὐρώπη ἔζη ἐν πολέμῳ. Ἡ ἀτμόσφαιρα, ἡ πάντοτε αἰθρία τῆς Ἑλλάδος ἀτμόσφαιρα, ἦτο καταθλιπτικὴ οὐχὶ ἐκ τῶν καπνῶν τοῦ πολέμου, ἀλλ' ἐκ τῶν μεταδιδομένων ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν καταπληκτικῶν ἀλλὰ καὶ καταθλιπτικῶν ἅμα εἰδήσεων περὶ ραγδαίας νικηφόρου προελάσεως τῶν σιδηροφράκτων δυνάμεων τῆς ὤμης ὑλικῆς βίας, καταλυουσῶν καὶ διαλυουσῶν ἐν διαστήματι ὥρῶν δυνάμεις κραταιὰς καὶ κράτη μεγάλα. Ἐπέτεινον δὲ τὸ καταθλιπτικὸν τῆς καταστάσεως ἄλλαι εἰδήσεις περὶ ἀπιθάνων συμφωνιῶν καὶ συμμαχιῶν, ἐξ ὧν ἐπιστοποιεῖτο ὅτι εἶχον ἐκλίπει τελείως πλέον ἐκ τοῦ κόσμου καὶ οἱ ὑστατοὶ ἠθικοὶ δισταγμοί. Ἡ Πολωνία, τὸ Βέλγιον, ἡ Ὀλλανδία, ἡ κραταιὰ Γαλλία κυριολεκτικῶς εἶπεν ἐσαρώνοντο ἢ μία μετὰ

τὴν ἄλλην, ὥστε ὅτε τὴν αὐγὴν τῆς 28ης Ὀκτωβρίου τοῦ 1940 μετεδόθη διὰ τῶν αἰθέρων ἢ κήρυξις τοῦ πολέμου κατὰ τῆς μικρᾶς καὶ πτωχῆς Ἑλλάδος, μόνον παράφρονες ἢ ἄλλως ἄμοιροι λογισμοῦ ἠδύναντο νὰ διανοηθῶσιν ὅ,τι ἐπηκολούθησεν. Οὐχὶ δὲ ἀδίκως. Διότι ὁ κόσμος μίαν μόνον δύναμιν ἐγνώριζεν ἐκ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, τὴν δύναμιν τῶν πολεμικῶν ὄπλων. Δικαίως λοιπὸν κατεπλήσσετο ἐκ τῶν βαρυτάτων χαλυβδίνων μηχανοκινήτων τηλεβόλων, τῶν σιδηροφράκτων καὶ μηχανοκινήτων στρατειῶν καὶ τῶν σκιαζόντων τὸν οὐρανὸν νεφῶν τῶν πολεμικῶν ἀεροπλάνων. Διότι τὰ ὄπλα τὰ ὁποῖα ἔβλεπεν ἦσαν φοβερώτερα τῶν ὄπλων τοῦ παρελθόντος καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῆς χρήσεως αὐτῶν ἦσαν ὄντως καταπληκτικά.

Ἄλλ' οἱ Ἕλληνες ἀντιμετωπίζοντες τὴν ἀδικον τῶν Ἰταλῶν φασιστῶν ἐπιδρομὴν οὔτε αἰφνιδιάζονται οὔτε καταπλήσσονται. Πεπαιδευμένοι καὶ ἐμπεποτισμένοι τὴν μακροτάτην ἱστορικὴν καὶ πολεμικὴν τῆς Φυλῆς παράδοσιν, ὅτι πλὴν τῆς ἠθικῆς βίας καὶ δυνάμεως ὑπάρχει καὶ ἄλλη, ἠθικὴ αὐτὴ, ἡ δύναμις τοῦ δικαίου, ἣτις καὶ ὑπερισχύει ἐκείνης, δὲν εὐρίσκουν ὅτι ἡ ἐπιδρομὴ τῶν ἑκατομμυρίων Ἰταλῶν λογχοφόρων εἶναι φοβερωτέρα τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Περσῶν, ἢ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν Ρωμαίων, ἢ τῆς τῶν Οὐννων ἢ τῆς τῶν Τούρκων. Ἄλλ' ἀναθρώσκει ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν ἡ συνείδησις τοῦ παρελθόντος καὶ φωτίζει τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἡ δόξα τοῦ Μαραθῶνος, τὸ κλέος τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς Σιλαμίνος, ἡ θυσία ἐπὶ τῶν τειχῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὁ θρῦλος τοῦ Μεσολογγίου καὶ τοῦ Ἀρκαδίου, ἡ ἀνάμνησις τοῦ Μπιζανίου, τοῦ Σκρά καὶ τῆς Δοϊράνης, ὁ τορπιλλισμὸς τῆς Ἑλλης. Καὶ ὁ νοῦς των δὲν συσκοτίζεται καὶ δὲν θολοῦται ἐκ καταπλήξεως, ἀλλ' ἀντιθέτως ἀποκτῆ διαύγειαν καὶ ὡς ἐπὶ δρόμῳ ὁραματίζεται κινουμένης καὶ συναγειρομένης τὰς δυνάμεις τῆς Φυλῆς ἀπὸ τῶν πολεμιστῶν τοῦ Μαραθῶνος μέχρι τῶν ναυτῶν τῆς Ἑλλης καὶ ἀντιλαμβάνονται, ὅτι αἱ δαιμονιωδῶς ἠχοῦσαι πολεμικαὶ σειρῆνες δὲν συναγείρουν τοὺς πολεμιστὰς οὐδὲ τοὺς πολίτας τοὺς συγχρόνους διότι τούτους ἔχει συναγείρει ἡ παιδεία τοῦ Ἑθνους καὶ ἔχει τάξει εἰς τὰς προσηκούσας θέσεις ἢ πρόνοια τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ καλοῦσιν εἰς συναγερμὸν τοὺς Πανέλληνας ἀπὸ τῶν ἀπωτάτων αἰώνων. Καὶ αἰσθάνονται οἱ πολεμισταὶ τοῦ Πίνδου καὶ τοῦ Γράμμου τοῦ 1940 συμμαχομένους μετ' αὐτῶν καὶ παρὰ τὸ πλευρὸν αὐτῶν τοὺς προγόνους, τοὺς προπάππους, τοὺς πατέρας αὐτῶν. Καὶ ἀμιλλῶνται πρὸς ἐκείνους καὶ φοβοῦνται τοῦτο μόνον μήπως δὲν φανῶσιν ἄξιοι ἐκείνων, μήπως ἀμαυρώσωσι τὴν αἴγλην ἐκείνων, μήπως κατασχύνωσι τὴν μακρὰν λαμπροτάτην παράδοσιν τὴν ὑπ' ἐκείνων θεμελιωθεῖσαν ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν, καὶ ἐνισχύονται, καὶ κρατύνονται καὶ γίνονται οἱ λεοντόθυμοι πολεμισταὶ τῆς τελευταίας ἑλληνικῆς ἐποποιΐας, οἷους τοὺς ἐθαύμασε καταπλαγεὶς ὄντως ὀλόκληρος ὁ κόσμος.

Καὶ ὁ κόσμος μὲν διεκήρυττε τὴν κατάπληξιν καὶ τὸν θαυμασμόν του

καὶ μεθ' ὕμνων καὶ παιάνων ἀνεγνώριζεν εἰς τοὺς Ἕλληνας τὴν τιμὴν ὅτι αὐτοὶ ἐξησφάλισαν τὴν νίκην καὶ ἔσωσαν ἅπαξ ἔτι τὸν ἐλεύθερον κόσμον.

Οἱ δὲ Ἕλληνες ἀγνοοῦντες τοὺς ὕμνους αὐτούς, ἠσθάνοντο μίαν ἄλλην ἱκανοποίησιν. Τὴν ἱκανοποίησιν, ἣν ἐγέννα εἰς τὰς ψυχὰς αὐτῶν ἡ συναίσθησις ὅτι ἐξετέλεσαν τὸ καθήκον των πρὸς τὴν πατρίδα οὐδενὸς τῶν προγεγενημένων κατώτερον, ὅτι διετήρησαν καὶ παραδίδουσιν εἰς ὑμᾶς τοὺς νεωτέρους ἐξ ἴσου ἔνδοξον τὴν παράδοσιν τῆς Φυλῆς, ὅτι ἐφάνησαν ἄξιοι τῶν ἱκανωτάτων τῶν προγόνων των, ἀφ' οὗ οὐ μόνον ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς πόλεσιν ἀνέζησαν σκηναὶ τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Διότι καὶ αἱ Σπαρτιάτιδες, αἵτινες πληροφοροῦμεν περὶ τοῦ θανάτου τῶν υἱῶν των ἐπέμενον ἐν ζητοῦσαι νὰ μάθωσιν, ἐὰν ἐνίκησεν ἡ πατρίς, καὶ ἐκεῖναι ἀνέζησαν, διότι χιλιάδες ὑπῆρξαν οἱ γονεῖς τοῦ 1940, οἵτινες τὴν παράδοσιν ἐκείνων συνεχίζοντες ἐπανέλαβον καὶ τοὺς λόγους ἐκείνων.

Φίλοι φοιτηταί,

Ὁ ἀγὼν ὁ ἀρξάμενος τῷ 1940 ἐν Ἡπείρῳ καὶ τῷ 1941 ἐν Μακεδονίᾳ, καὶ Θράκῃ δὲν ἔληξεν εἰσέτι.

Σᾶς εἶπον πρὸ ὀλίγου ὅτι εἰσθε οἱ εὐτυχεῖς κληρονόμοι τῆς πλουσιωτέρας καὶ λαμπροτέρας τοῦ κόσμου ἱστορίας. Τοῦ πλούτου αὐτῆς ἀπόδειξιν ἀποτελεῖ καὶ ἡ εὐτυχῆς σύμπτωσις νὰ ἑορτάζωμεν ἐφέτος τρεῖς ἐπετεῖους τριῶν εὐτυχῶν γεγονότων. Τὴν τῆς ἰδρύσεως τῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, μέγιστα συμβαλοῦσης εἰς τὴν σημερινὴν τῆς Ἑλλάδος ἐλευθερίαν, τὴν τῆς ἐνώσεως τῶν νήσων τοῦ Ἰονίου μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, καὶ τὴν τῆς ἀθανάτου ἐποποιΐας τοῦ 1940. Ἄν προσέξωμεν θὰ ἀκούσωμεν ἐν μέσῳ τῶν πανηγυρικῶν ἰαχῶν ἡμῶν μακρόθεν ἀκουομένους τοὺς θρήνους καὶ τοὺς κοπετοὺς ἄλλων ἀδελφῶν μας μὴ μετεχόντων τοῦ πανηγυρισμοῦ. Οὗτοι δὲν φθονοῦσι τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν εὐτυχίαν ἡμῶν, ἀλλ' ἀγωνιῶσι καὶ ἀγωνίζονται νὰ ἴδωσι καὶ οὗτοι εἰς τὰς στέγας τῶν οἰκιῶν των ἀνεμιζομένην τὴν γαλανόλευκον τῆς Ἑλευθερίας.

Ἡ παράδοσις ἡμῶν δὲν πρέπει καὶ δὲν θὰ διακοπῇ. Θὰ συνεχισθῇ καὶ περαιτέρω. Καὶ ἡ σήμερον πανηγυριζομένη ἔνδοξος ἐπέτειος δὲν θὰ εἶναι ἡ τελευταία εἰς τὴν σειρὰν τῶν γεγονότων.

Πρέπει ταχέως νὰ ἑορτάσωμεν καὶ τὰς ἐπετεῖους τῆς Ἑνώσεως μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος τῶν ἐν ὄρφανίᾳ ἀκόμη τελουσῶν θυγατέρων της, τῆς Κύπρου καὶ τῆς Βορείου Ἡπείρου, διὰ νὰ τελῆται ὀλοκληρωμένος ὁ ἑορτασμός τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος.

Θὰ ἐκτελέσωμεν δὲ ὅ,τι θὰ καταστήσῃ ἡμᾶς ἀξίους τοῦ ἐνδόξου παρελθόντος, ἂν ἀκολουθήσωμεν τὸν γνωστὸν πλέον ἱστορικὸν δρόμον, τὸν ἀγοντα εἰς τὴν δόξαν τῆς πατρίδος.

Καὶ θὰ βαίνωμεν ἐπὶ τοῦ δρόμου αὐτοῦ, ἐὰν ἔχωμεν πάντοτε ἐν νῷ

ὅτι, εἰάν ἡ Ἑλλάς, χώρα μικρά, δὲν δύναται διὰ πολιτικῆς ἰσχύος νὰ ἐμπνεύσῃ σεβασμόν, καὶ εἰάν, χώρα φύσει πτωχή, δὲν δύναται παρὰ τὴν φιλεργίαν τῶν κατοίκων της νὰ καταστῆ πλουσία, δύναται ὅμως καλλιεργοῦσα δεόντως τὰς πνευματικὰς αὐτῆς δυνατότητας νὰ καταστῆ καὶ πάλιν πνευματικὴ ἡγέτις ἐν τῷ κόσμῳ. Διότι ἡ Ἑλλάς ὑπῆρξε πάντοτε πτωχή, τῆς πενίας δ' αὐτῆς εἶχε συνείδησιν ἤδη ἀπὸ τῆς πολιᾶς ἀρχαιότητος, ὡς μανθάνομεν παρὰ τοῦ Ἡροδότου, εἰπόντος ὅτι τῇ Ἑλλάδι σύντροφος αἰετοτε πενίη. Ἡ πενία ὅμως αὕτη δὲν ἠμπόδισεν τὴν Ἑλλάδα νὰ δημιουργήσῃ ὅ,τι κατέστησεν αὐτὴν ἡγέτιδα δύναμιν ἐν τῷ κόσμῳ. Διὰ τοῦτο πιστεύομεν ὅτι καὶ σήμερον δύναται νὰ ἀνακαταλάβῃ τὴν παλαιὰν ἐκείνην θέσιν της, ἀρκεῖ νὰ αἰσθάνηται πάντοτε ζωηρὸν ἐν τῇ συνειδήσει της τὸ μεγαλεῖον τοῦ παρελθόντος αὐτῆς, νὰ στρέφεται πρὸς τὰ δημιουργήματα τῶν προγόνων της ἰδίᾳ τὰ ἐν τοῖς γράμμασι καὶ ταῖς τέχναις καὶ νὰ παραμείνῃ στεροῶς προσηλωμένη εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ χριστιανικὴν παράδοσιν, ἀφοῦ μάλιστα ἀνὰ πᾶν βῆμα ἀντι-κρύζει μνημεῖα ἀθάνατα τῶν προγόνων αὐτῆς καὶ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀναπνέει τὴν αἰμόσφαιραν τῶν μεγάλων ἀναμνήσεων τοῦ παρελθόντος, καὶ ἀφ' οὗ, τέλος, μόνη ἢ εἰς τὴν παράδοσιν προσήλωσις εἶναι ἱκανὴ νὰ διατηρήσῃ αὐτὴν ἐπὶ τοῦ ἱστορικοῦ δρόμου, ὃν ἐχάραξε τὸ ἀκατάλυτον ἑλληνικὸν πνεῦμα.